

POSTAVENÍ EGYPTSKÉ KRÁLOVNY

Břetislav Vachala

Egyptští panovníci vždy vystupovali jako absolutní vládci, kterým byly vzdávány boží pocty. Faraon byl pro ostatní jediným žijícím bohem na zemi, svrchovaným pánem všech a všeho. Jeho výsostné postavení a boží výlučnost podtrhují i jeho tituly. Je označován jako Hor, Zlatý Hor, syn Reův, nebo přímo Velký bůh či Dobrý bůh. Jeho otcem byl sluneční bůh Re a on sám byl ztotožňován s bohem nebe Horem. Nástup každého panovníka na trůn přitom znamenal rituální opakování mytické události, kdy se sluneční bůh v okamžiku stvoření světa ujímá vlády nad celým vesmírem. Představa o panovníkovi, který vládne jako bůh s autoritou mocnější než lidská síla, je také zakotvena v *maat* – egyptském principu pravdy, práva, spravedlnosti a mravního řádu. Na tomto světě je garantem všech těchto hodnot právě vládnoucí král. Jelikož je prostředníkem mezi boží sférou a světem lidí, vystupuje současně jako velekněz státního boha. Původně pouze on směl zaopatřovat jeho kult a přinášet mu obětiny.

Odpovídajícím protějškem byla vládci na zemi jeho partnerka, „Velká královská manželka“, jež s ním sdílela jeho výsadní postavení: i ona se ocitla v boží sféře a v kruhu mytických událostí. Její společenský status také odrážejí tituly, které se vztahují ke králi. Již ve Staré říši byla označována jako „Ta, která vidí Hora a Suteha“, „Ta, která je v Horově družině“ a „Přítelkyně Hora“. V těchto nejstarších titulech vystupuje panovník v podobě sokolího boha Hora, popřípadě jeho rivala Suteha. Jejich smysl je třeba hledat v egyptské mytologii. V titulu „Ta, která vidí Hora a Suteha“ se odráží dávný zápas Horního Egypta (Hora) s Dolním Egyptem (Sutehem). Dlouhé boje tehdy skončily vítězstvím Horního Egypta. V náboženských textech se přitom samozřejmě mluví o usmíření obou mocností a zároveň obou bohů, Hora a Suteha. Tak jako byl sjednotitelem Obou zemí panovník, tak také jeho boží partnerka byla „ta, která směla vidět“ žijícího boha zcela neformálně a při každé příležitosti, sdílet s ním společný život a podílet se na jeho důstojnosti. Takové výlučné postavení jediné „Velké královské manželky“ ovšem neměly vedlejší ženy.

Postupem doby egyptské královny také přibíraly další tituly, které odrážely jejich nejvyšší společenské postavení: „Paní Obou zemí“, „Paní Horního a Dolního Egypta“, „Paní všech zemí“ nebo „Vládkyně“. Odpovídaly tomu i insignie: královny bývaly zobrazovány sedící na trůnu, se supí členkou (hornoegyptské bohyně Nechbety), ureem (dolnoegyptské bohyně Vadžety)

na hlavě nebo s korunou tvořenou dvěma vysokými sokolími pery. V ruce držely žezlo, popřípadě svíraly znak života *anch*.

Rovněž vysoké kněžské tituly egyptské královny vypovídají mnoho o jejím postavení. Již ve Staré říši se prohlašovaly za kněžky prastarého beraního božstva Bapefa a býčího boha Casepefa. Beran i býk byli považováni za symbol boha plodnosti. V podobě býka je také běžně znázorňován panovník, který dokonce později užíval titul „Silný býk“. Podoba býka představovala panovníkovu tělesnou a plodivou sílu. Kněžský úřad těchto božstev, zastávaný královnou, lze vysvětlit tím, že právě ona měla zplodit panovníkovi nástupce s bohem, tj. vládcem vystupujícím v podobě beraního nebo býčího božstva plodnosti.

Královny však také vykonávaly kněžský úřad Thovta (boha měsíce, vědění a moudrosti) a především Hathory (mennoferské „Paní sykomory“), oblíbené a hojně uctívané ochranné bohyně, partnerky boha Rea. Důležitý titul královen Staré říše byl „Správkyně řezníků domu akácie“, jenž stavěl královnu do role představené řezníků, kteří poráželi obětní zvířata při královském zádušním rituálu. Vlastní dům akácie (chrám bohyně Sachmety) měl důležitou úlohu v zádušním kultu. I nadále však během třítisícileté historie faraonského Egypta sloužila královna nejvyšším státním bohům, takže například zastávala úlohu „Boží služebnice Reovy“ nebo „Boží manželky Amonovy“.

Postavení královen odpovídají také jejich hrobky, které se bohužel většinou nedochovaly. Zpočátku bývaly královny pohřbívány ve vedlejších hrobech obklopujících hrobky králů (v Abydu) nebo měly své samostatné hrobky (v Nakádě). Ve Staré a Střední říši bývaly pochovány v mastabách nebo menších pyramidách. V Nové říši šlo o zdobené skalní hrobky (ve známém Údolí královen se nachází celkem 98 hrobek královen, princů a vysokých hodnostářů z ramessovské doby). Naopak téměř nic není známo o hrobkách královen z 1. tisíciletí př. Kr. Královny Ptolemaiovské doby měly hrobky v Alexandrii, avšak žádná z nich nebyla dosud nalezena.

Velice důležitá úloha připadla královně zejména při předávání královské moci a úřadu po smrti jejího manžela. Zaručovala totiž legitimitu dalšího panovníka, kterým se měl stát její prvorozený syn. Proto také potom stojí v čele královniny titulatury „Matka krále Horního a Dolního Egypta“. Dobrým příkladem může být Chentkaus (II.), manželka krále 5. dynastie Neferirkarea, jejíž pyramidový komplex odkryli v letech 1976–1986 čeští egyptologové v Abúsíru. Tituly této královny lze přeložit buď jako „Matka krále Horního a Dolního Egypta a král Horního a Dolního Egypta“, nebo „Matka dvou králů Horního a Dolního Egypta“. Můžeme se domnívat, že po smrti svého manžela a předčasné smrti jejich staršího syna a nástupce Neferefa mohla skutečně vládnout nějakou dobu za jejich druhého syna Niuserrea, a tak vlastně potvrdit a zajistit jeho legitimitu na faraonském trů-

nu. Je přitom velmi zajímavé, že naprosto stejné tituly měla v jiné pohnuté době na konci předcházející 4. dynastie stejnojmenná královna Chentkaus (I.), která byla pohřbena v neobvyklé stupňovité hrobce (v tzv. Čtvrté pyramidě) v Gíze.

Z egyptských dějin známe několik případů, kdy se manželka nebo matka panovníka sama stala vládnoucím faraonem, (převzala tuto mužskou roli), což jinak nebylo běžné. Epoque Staré říše (6. dynastie) končí vládou z dochovaných soudobých pramenů neznámé královny Neitokret (Hérotova a Manéthonova Nitokris). Střední říši (12. dynastie) zase dovršuje tříleté panování dcery Amenemheta III. a sestry a ovdovělé manželky Amenemheta IV., královny Sebeknofru, která jako první žena v egyptské historii používala královskou titulaturu. V královských seznamech je také uváděna jako právoplatný faraon. Mužskou úlohu faraona převzala proslulá královna, energická a cílevědomá Hatšepsut (Nová říše, 18. dynastie), jež se ujala vlády po předčasné smrti svého manžela Thutmose II. a zpočátku využila nezletilosti následníka trůnu Thutmose III., jenž byl jejím nevlastním synem.

Období 19. dynastie uzavírá vláda královny Tausrety (1188–1186 př. Kr.), která panovala za mladého Siptaha a po jeho smrti zastávala královský úřad již zcela samostatně, než jej převzal zakladatel 20. dynastie Setnacht (1186–1185 př. Kr.), který si přisvojil její hrobku v Údolí králů (KV 14). Nejslavnější královnou Egypta byla nepochybně Kleopatra (VII.), která vládla celých 20 let po smrti svého otce Ptolemaia XII. od roku 51 př. Kr. Cílem této neobyčejně schopné ženy bylo udržet Egypt nezávislým na Římu, což se jí dařilo do roku 30 př. Kr., kdy dobrovolně zemřela a země na Nilu připadla Octavianovi (pozdějšímu císaři Augustovi).

Připomeňme, že některé ambiciózní královny neodolaly pokušení a využily svého vlivu při různých palácových intrikách a k zasahování do státních záležitostí. Například za vlády Pepiho I. (6. dynastie) došlo k neúspěšnému harémovému spiknutí, do něhož byla zapletena také samotná královna Veretiamtes. O následném soudním přelíčení se mluví v životopisu vysokého úředníka a správce Horního Egypta, Veniho, jenž byl pověřen vyšetřováním celého případu. Dochovaný písemný pramen z 20. dynastie zmiňuje neúspěšný pokus o zavraždění Ramesse III., jehož iniciátorkou byla vedlejší královna Teje, která chtěla na královský trůn prosadit svého syna Pentavereta. Následný soud vynesl 40 rozsudků smrti a právoplatným nástupcem se později stal princ Ramesse (jako král Ramesse IV.).

Pozitivní úlohu ovšem sehrály mnohé další výrazné ženské osobnosti, například královna Nefertiti („Krásná příšla“) – manželka náboženského reformátora Amenhotepa IV. (Achnatona). Byla jeho partnerkou i horlivou vyznavačkou slunečního boha Atona a jako jediná egyptská královna byla se svým manželem pravidelně zobrazována na stěnách chrámů. Podobně královna Nefertari („Nejkrásnější mezi všemi“), manželka zřejmě

největšího egyptského vládce Ramesse II., proslula svou krásou a schopnostmi. Mohli bychom přirozeně jmenovat i jiné důležité egyptské královny, nicméně alespoň některé z nich přibližují další příspěvky v tomto sborníku.

Literatura

Capel, Anne K. - Markoe, Glenn E. (eds.)

1996 *Mistress of the House, Mistress of Heaven: Women in Ancient Egypt*, New York: Hudson Hills Press.

Dodson, Aidan - Hilton, Dyan

2004 *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, London: Thames & Hudson.

Robins, Gay

1993 *Women in Ancient Egypt*, London: British Museum Press.

Troy, Lanna

1986 *Patterns of Queenship in Ancient Egyptian Myth and History*, Uppsala: Universitas Uppsaliensis.

Vachala, Břetislav

2003 Starověký Egypt, in: Malina, J. a kol., *Kruh prstenu. Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti*, Brno: Akademické nakladatelství CERM, s. 14-59.